

հոսել-- այդ կեանքի արուեստագետի ընտրութիւնն է, գուցէ եւ փորձը: «Կեանքի Մառ»ի պարտիզպանը մենք ենք եւ նրա նիւղն ու արմատը մեր ձեռքերի մէջ: Ներքին երաժշտական ժամանակի տիրոջութիւնը անցնալը, ներկան, ապագան միանգամայն կառավարելի են, այսպէս՝ կարելի է փոխել անցնալը, փոխելով նրան տրուած նշանակութիւնը, կամ այլ կերպ ասած՝ փոխելով մեր վերաբերմունքը դէպի այդ եղելութիւնը: Ցանկալի ապագայ ունենալու համար պէտք է անցնալի յուշերին ընտրողաբար ու պատասխանատուութեամբ վերաբերուել որպէսզի ծառը չը չորանայ կամ մնայ գանձան եւ ծուռ, այլ ծաղկի ու նորաստեղծուի:

Մարդը՝ անհատը վերածնում, ինքնաբարում է երբ իր կեանքը ապրում է որպէս՝ արուեստագետ՝ ստեղծող ու նորաստեղծող: Այսպէս ձեւաւորում է անհատը, նրա հոգին ուռնանում է, մարդը ձեռք է բերում ազգային ինքնագիտակցութիւն՝ Մենք, բայց սրանով ստեղծագործական պրոցեսը չի ընդհատուում: Հոգին ստանում է տիեզերական չափում, դառնում է երկնաֆաղափացի, ազգայինը վեր է ածում համամարդկայինի՝ Յաւերժի: Մարդը, որ այստեղ բնաւ էլ Լայքնիցի ինքնամփոփ մոնադան չէ, իրագործելու խնդիր ունի՝ ծաւալուել ու դուրս ելնել աշխարհի սահմաններից: Ես-ը ինքնաբարում է, այլափոխում Մենքի բայց միեւնոյն ժամանակ մնում «ինքզինք», այլ խօսքով ինքնութիւնը փոխուելով մնում է անփոփոխ, խառնում է բայց չի ձուլուում: Մենք հանդիպում ենք իրար սիրոյ ու յաւերժի մէջ, ուր չկայ արդէն Ես-սուրբկտը եւ դիմացը ոչ-Ես օրբեկտը. կանք Մենք:

Ես-ից ծագում է Մենք-ը, վերջինից էլ երկնաֆաղափային՝ կոսմոպոլիտը, որ ի վերջոյ կոչուած է միանալու տիեզերքի Յաւերժին: Ես-ի այս ծաւալուելու, բարձրանալու պրոցեսը Պերպլեքսանի դիալեկտիկան է: Որտեղ առանց ազգային չկայ վերազգային: Ցանկացած երկնաֆաղափացու մէջ կայ՝ ազգային ինքնութիւն: Ինչպէս ամէն զաւակի մէջ կայ իր մայրը: Ինքնութիւնը մեր կեանքի ընթացքին ձեռք է բերում ծաւալ, պարունակութիւն: Այն անընդհատ նոր տարածքներ է նուաճում-- կենսատարածք, պատմատարածք, մշակութային տարածք, վերերկրային տարածք: Տարածքն ու ինքնութիւնը ուղիղ համեմատականօրէն փոխկապակցուած են:

Ինքնութիւնը ներկայ է ամենուր, ժամանակի բոլոր պահերին՝ հիմային, անցեալին, գալիքին, որն արդէն իսկ նախագծում է:

Ուստի անհրաժեշտ է որ չընդհատուի ազգի պատմութիւնը, նրա լինելութեան, կամ աւելի ճիշտ նորաստեղծումների շարայար ընթացքը:

Իմաստասէրը այսպէս է մեկնաբանում ազգի գոյութիւնը--

«Ազգ մը կայ մանաւանդ իր անցեալէն իրեն եկած բարբերով, սովորութիւն-ներով, բարոյական ու նիւթական դրամագույն իրրեւ իր ժառանգած նիւթական ու ոգեկան հարստութիւններով, հին սերունդներէն իրեն փոխանցուած լեզուով, հին ֆաղափակրթութիւններէն իրեն հասնող ծանօթութիւններով ու թեմէնիքներով, իր պատմութեան իրեն սորվեցուցած աւանդական ֆաղափական ու բարոյական իմաստութեամբ: Մահացուցիչ աղէտ պիտի ըլլար ազգի մը համար կորուսիլ իր անցեալէն, իր պատմութենէն. աշխարհին առջեւ պիտի գտնէր ինքզինք անծնողք, անպաշտպան, անօթի ու մերկ նորածինի մը պէս. ու աշխարհին փոթորիկը շուտով պիտի աւեր գինք»:(16)

Այսօր հայ ազգի գլխաւոր հարստութիւնը յիշողութիւնն է: Յիշողութեամբ է որ մենք իրրեւ ազգ տարբերում ենք միւսներից: Այն՝ ազգային ինքնութեան հիմնաքարն է, ըստ որում յիշողութիւնը անցեալի պահեստարանը չէ լոկ, այլեւ կապը ներկայի հետ:

Թշնամին աւերել է փաստացի նիւթական բազմաթիւ արժէքներ, քիչ են շեղ փլատակները որով կարելի էր հպարտանալ արեւմտեան մի շարք ազգերի նման, սակայն բարբարոսներին հասու չէ ազգի յիշողութիւնը: Յիշողութիւն աւելին է քան պատմական ունի յուշարձան: Յիշողութիւն անդադար կրկնում է, թէ անցեալը անցած չէ, կայ, դուք կարող էք ներսում արդէն եղողը, դարձնել ներ-գործող ու վերստին կայացնել:

«Ազգային Աղէտ»ը անցեալի ու ներկայի կապի կորուստն է, տրամաբանօրէն կորուստը ինքնութեան եւ որպէս հետեւանք նիւթական ու

ֆիզիկական կորուստը: Ազգի գոյատևման համար «նոր ստեղծումներ» են անհրաժեշտ, «նշարիտ չ'ապրիր ո՛վ չի նորաստեղծեր»: Երբ դադարի արարումը պատմութիւնը կը մեռնի: Պատմութիւնը ժողովուրդի հաւաքական կենդանի արարող, պրոգրեսիւ յիշողութիւնն է, որն այստեղ նայական է գիտակցութեան հետ: Երբ չկայ յիշողութիւն, խօսք անգամ լինել չի կարող ազգային ինքնութեան մասին: Պատմական յիշողութիւնն է ազգային ինքնութեան կազմաւորողը:

Ինքնութեան չգոյութիւնը, կամ անլի նիշտ անդարձ օտարումը յիշողութեան բացակայութիւնն է: Անհատ կամ ազգ այս պարագային ապրում է, որպէս այլոք, ոչ իբրեւ «ինքզինք», նրա այլութիւնը անվերադարձ է: Կարելի է՞ ապրել ուրիշի յիշողութեամբ... միանգամայն տեղին է յիշել Սարտրի բանաձեւը՝ «Ես իմ անցեալն եմ» (Je suis mon passée) Sartre J. P. L'être est le neant. Essai d'ontologie phenomenologique. Paris, 1943. P.159: Եւ մենք որպէս ազգ մեր անցեալն ենք:

Պատմութիւնը չի շարունակում միայն մշակոյթի, ազգային սովորութիւնների ու բարքերի պահպանումով, այլ նրանց վերանորոգելով, անընդհատ վերաստեղծելով, ըստ որում վերաստեղծումը սոսկ կրկնողութիւն չէ, այն «նոր ստեղծում» է: Ինչ որ բարեխառնած, գուցէ եղափոխուած մի վերյուշ է այս: Մարդու եւ ազգերի (եղափոխութիւնը, եղաշրջութիւնը, փոխաշրջութիւնը, բարեփոխումը, բարեշրջութիւնը-սրանցից ոչ մէկը տակաւին ընդհանրացուած չէ) evolutionը սկսում է անցեալից, անցեալը փոխելուց: Որոշ ազգեր անցեալը փոխելու համար պէտք է ապաշխարեն, ուրիշներ՝ ներքին, երրորդները վերաշինեն, իմաստաւորեն, արարեն, վերածնեն:

Իմաստասէրը նիշտ է նկատում, որ «Ազգերն ալ չեն կրնար վստահիլ դարերէն իրենց փոխանցուած աւանդութիւններուն սոսկ....» (17):

Աւանդութիւնը մեքենաբար կրկնողութիւն չէ, այլ նորաստեղծում:

«Ի՞նչ կ'ըսէք այն քննադէմ որ ինքզինքն ալ կրկնել միայն գիտէ վասնզի կեանքին հետ չի վերանորոգեր իր միտքը՝ որով եւ աստիճանով մը իր ռեն իսկ: Այն նկարիչին կամ երաժիշտին որ իրենց արուեստին ալ անագոյնցիկ դարձած տարագները միայն կրնան կրկնել՝ երբ ստեղծում կը պահանջուի իրենցմէ. ու վերջապէս այն կրօնաւորին՝ որ մեքենաբար կը կրկնէ կրօնքին արարողութիւններն ու վարդապետութիւնները առանց հոգւով վերանորոգելու ու վերաստեղծելու անոնց անմեռ իմաստը: Պիտի չըսէ՞ք որ ասոնք ամէնքը իրենց կենդանութենէն այլեւս պարպուած մարդեր են- մեքենայ-, մարդեր որոնք պէտք չեն կեանքին: Ու ազգերու գոյութեան մեծագոյն աղէտներ չեն սպառնար երբ անոնք իրենց «գաղափարներով» ու «կուսակցութիւններով» չեն կրնար ըմբռնել Նոր պահը որ Պատմութիւնը իրենց առջեւ կը հանէ ամէն Նոր Օրի, եւ կ'ընթանան իրականութեան հետ ալ ունէ կապ չունեցող փաղփռումը-ով եւ «գաղափարաբանութիւններով». ու այս՝ վասնզի կը պակսի իրենց նոր գաղափարը եւ գործունէութեան նոր գիծը ստեղծելու շնորհը, նոր ժամանակին համար: Մեծ վտանգ չկայ՞ որ ընկղմի այդպիսի ազգերու նաւը»:(18)

Այդ չէ՞ր արդեօք հայոց աղէտի պատճառը: «Մեքենայ-մարդեր»ի գոյութիւն ինքն աղէտ է: Սրանք «ինքզինք» չեն, կրաւորական այլոք են: Այսպիսիք չեն կարող ըմբռնել «Նոր պահը», որովհետեւ չեն ապրում «Նոր օրի» մէջ, նրանց «գաղափարաբանութիւն»ը սպառած է իրեն, ու նոր գաղափարներ չկան: Սրանք նեղնակատ մեքենաներ են, հիբրիդներ որ հնարաւոր է ունին հսկայական գիտելիք ու փորձ սակայն չեն կարող ստեղծագործաբար մտածել: Սա ինքնութեան բացակայութիւնն է: Մտահոգիչ է իրապէս: Մեքենան հնանում է մաշում եւ վերջապէս դառնում ժամանակավրէպ կամ կարելի է ասել առանց ժամանակի, միայն որպէս տարածական իրողութիւն եւ ոչ ժամանակային: Վտանգի հարցադրում արդիական է, ակտուալ, թէ՛ այսօրուայ անկախ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի համար: Իրատեսութեան պակասը մէկ անգամ չէ որ «ազգերու նաւը» ընկղմած է: «Նաւ»ը կամ կ'սսէի տապալը փրկութիւն է, պատմութեան շարունակելիութիւն, նրա ղեկը մեր ձեռքերում է, ջրասոյգ լինի,

թէ՞ խարիսխ կը նետի Արարատի բարձունքին: Կայուն հողի, մի ունէ տարածքի վրայ չի կարող լինել պետութիւն, ծաղկած մշակոյթի պարտէզներ, երբ չկայ «ինքզինք» եղող հայ մարդը: Այստեղ՝ մարդկային այլազան ամբողջութիւնը, որ գիտակից է իր պատմական միութեան՝ նոյն «նաւ»ի մէջ գտնուելու իրողութեանը:

Բայց ով տեսնում է վտանգը, պէտք է որ իմանայ աղետը կամ աղետները դիմակայելու միջոցը: Պէրպէրեանը գտնում է որ հարկ է վտանգի պարագային անմիջապէս վերականգնել ազգային ինքնութեան գիտակցութիւնը եւ միշտ նոր աստիճանի վրայ, այսինքն նոր ոճով:

Ինչպէ՞ս.՝ ազատուել անպէտքից, վնասակարից, մեռած-օտարացածից, ինքնաօտարացողից, նաւից դուրս նետել բեռը, կտրել՝ յօտել «Կեանքի Ծառի» չորցած, անպտուղ բիւղերը, որպէսզի ծառը իր արմատներից նոր ծիւր արձակի-նորաստեղծուի:

«Ստուգիւ կեանքին գերագոյն անհրաժեշտութիւնն է պարբերաբար կշռել իր իրագործման միջոցներուն արժէքը, Նոր Օրին դիմաց անցնալէն առնելու համար ինչ-որ օգտագործելի է դեռ անկէ՝ այդ Նոր Օրին մէջ, ու ձգելու՝ ինչ-որ իրապէս հինգած է, անպէտ կամ վնասակար դարձած, մեռած: Չորցած տերեւներու ու բիւղերու պէս անոնք թօթափուելու միայն արժանի են Կեանքի Ծառէն: Այն ատեն պէտք է քարճառայ մինչեւ բիւղերուն ծայրը այն Ծառին խորերէն նոր ծիւր, նոր կոկոններ տուող ու հասունցնող Կեանքի Աւիշը. այն որ նոր ծաղիկներուն մէջ պիտի փթթի, գունափայլի ու բուրէ Նոր Դարունին. Գալիքին մէջ, Գալիքին համար...»:(19)Ինչ խօսք «թօթափելու», չորցած մասը թափելու համար պահանջում է զգուշաւոր մեծ իմաստութիւն եւ պատասխանատւութիւն:

Պէրպէրեանը չի առաջարկում ոչ նոր պատուաստ բիւղերին եւ ոչ էլ վերադարձ արմատներին- աւելի բիշտ վերադարձը կայ բայց արմատները իրենք են վերադառնում ներկայ: Այսպէս վերադարձը ենթադրում է յետընթաց շարժում, իսկ այժմ իմաստասէրը պահանջում է որ վերադարձը լինի արմատների, անցեալի առաջընթաց: Պէրպէրեանը մօտենում է պատմութեան ընտրողաբար «Կեանքի Ծառ»ից հարկ է հեռացնել հատել անարժէքն ու հինը, ուրեմն վերագնահատել արժէքները, վերանայել պատմութիւնը: Այդ «Նոր Դարունին, Գալիքին» պահանջն է: Վերաբծելորումը արժեւորողի կերպարանափոխութիւնն է: Նրա տառապանքն է, քանզի հին արժեւորողը պայքարում է նոր արժեւորողի, ստեղծողի ու վերաստեղծողի դէմ: Ամէն արժեւորող արարիչ է: Նոր արժեւորողը որեւէ քանի արժէք է տալիս իր արարելու կամքով: Գոյութիւն ունի կամք, կայ եւ այլափոխութիւն: Անխուսափելի է այս: Նորաստեղծումներով ու վերաբծելորումներով է ռիթմաւորւած պատմութեան ընթացքը:

Մարդը պատմական, պատմութիւն արարող էակ է: Ի միջի այլոց կ'ուզեմ նկատենք որ իւրաքանչիւր անհատ պատմութեան նկատմամբ ունեցած անձնական վերաբերմունքով է հենց յայտնաբերում կամ կորցնում իր ազգային ինքնութիւնը: Այս առումով պատմութիւնը փորձաքար է մարդու համար: Պատմութիւնը կերպարանափոխութիւնների մի գործընթաց է, ուր տարածական իրողութիւնները անընդհատ փոխակերպւում են ժամանակայինի: «Ազգերու նաւ»ի անխափան ընթացքը ապահովելու համար անհրաժեշտ է նորաստեղծել պատմութիւնը անցեալի ու ներկայի հանրագումարով ստեղծագործաբար իրականացնել ցանկալի ապագան:

Պատմութիւնը այսպիսով գիտութիւն է ոչ միայն անցեալի այլեւ ապագայի մասին: Այն պէտք է կառուցել. սա Պէրպէրեանի պատմական նարտարագիտութիւնն է: Պատմութեան արարիչը «ինքզինք» եղող մարդն է: Ուրեմն մարդը գալիքի էակ է: Մարդը այն է՝ որը տակաւին պիտի լինի: Նա պէտք է ստեղծի ու ապացուցի իր ինքնութիւնը: «Քանզի լինելը դեռ բաւարար չէ, պէտք է ապացուցես ինքնութիւնը...» հայ իմաստասէրի հետ համաձայնում է Անդրէ Ժիդը: Պատմութեան իմաստը մարդկութեան մարդկայնացումն է եւ ի վերջոյ աստուածացումը: Պէրպէրեանը դիտելով պատմութեանը հոգեւոր տեսանկիւնից, վերջինս նկատում է որպէս մարդու եւ

Աստուծոյ յարաբերութիւն: Պատմութիւնը դա Մենքի շարժումն է դէպի Յանքո՛ւ Աստուած:

Պատմութիւնը ստեղծագործական պրոցես է: Արարել նշանակում է յառաջ բերել ապագան՝ ապահովել պատմութեան յարատեւութիւնը:

Իմաստասէրը հարցնում է, թէ ի՞նչն է, «որ պիտի ստեղծէ մարդուն մէջ, մարդուն համար Նոր Օրին ընծայուելիք այդ Նորը»։ Եւ հետեւում է յստակ մի պատասխան։- «Մեր մէջ մեր գերագոյն իսկութիւնը, մեր էութեան վերջին կատարին մշտափայլող, գերաբոյն, աննինջ, անդուլ դէպի ապագան ձգտուած իսկութիւնը մեր՝ որ Ոգին կը կոչուի- Ստեղծագործը. եւ որ Աստուածային ի սկզբանէ եղող Բանին ցոլքն է մեր մէջ...»:(20)

«Ստեղծագործ» լինելը մարդու աստուածային իսկութիւնն է եւ միւս կողմից մեր առջեւ դրուած խնդիր է: «Ստեղծագործը» արարում է ինքն իրեն՝ «ինքզինքին»՝ մարդուն, որտեղ խօսում է «Յանքո՛ւական Կենդանութիւնը» որտեղ ներկայ է «Բանը», ներկայ է խօսքը, իմացութիւնը, գիտելիքը եւ այս գիտելիքը նախ եւ առաջ հոգեւորի մարզին է պատկանում:

Բոլոր արարումների արդիւնքը նորի ծնունդ է, վերածնունդը: Ամէն ծնունդ տառապանք է: Ինքնութիւնը՝ արարողի, ճանաչողի, ստեղծագործի տառապանքն է: Ուստի «Ինքզինքին» արարումը ծննդականի տառապանք է:

Ահա, թէ ինչ է գրում Պէրպլեքսանի ժամանակակից ռուս իմաստասէր Բերդյաւեր, խօսելով մարդկային անհատականութեան մասին (որ համահունչ է Պէրպլեքսանի «ինքզինքին»ին, այստեղ իմաստային առումով ոչինչ չի փոխուի եթէ անհատականութիւն բառը կարդանք՝ «ինքզինք ըլլալ», ռուսի միտումնաւոր այդպէս էլ փոխադրելու ենք Բերդյաւերի խօսքը)։- « «Ինքզինք ըլլալը» ցաւ է: «Ինքզինքին» իրագործման հերոսական պայքարը ցաւոտ է: Կարելի է ցաւից խուսափել, հրաժարուելով «Ինքզինք ըլլալ»ուց: «Ինքզինք ըլլալ», լինել ազատ դիրքին չէ, աւելին՝ դժուար է, պարտաւորութիւն է, որ մարդ պէտք է տանի»(21): Եւ սա կեանքի ողջ ընթացքին: Բերդյաւեր ասում է, թէ աշխարհը մարդուց պահանջում է հրաժարուել անհատականութիւնից, փոխարէնը նրան խոստանալով աւելի լաւ կեանք: Մարդուց պահանջում է ենթարկուել բնութեան ու հասարակութեան դեմքերմիացիային: Եւ ռուս գիտնականը այս բանում տեսնում է կեանքի ողբերգութիւնը, ինչ խօսք Պէրպլեքսանը աւելի լաւատեսօրէն տրամադրուած իմաստասէր է:

Պէրպլեքսանի մեկնարանութեամբ ինքնութիւնը Գեղեցիկ է, Բարի, նորաստեղծուող, Յանքո՛ւական՝ Աստուածային: Իմաստասէրը կոչ է անում «Յանքո՛ւական նորաստեղծման»: Եւ աւելի հիմնաւորելու համար «Յանքո՛ւականի» գաղափարը հարցադրում է.-

«-Ուրեմն *Յանքո՛ւական*ին ներկայութիւնը մեր մէջ. Նորը՝ *Յանքո՛ւական*ն Վ պիտի ստեղծուի»:(22)

Այո՛, «Նորը՝ Յանքո՛ւականով» պիտի արարուի, որ «վեր է ժամանակէն, բայց որ երբ կը յայտնուի անոր մէջ, երբ կը միջամտէ ժամանակին, միշտ կենդանի ստեղծագործութիւն է, նորէն ու նորէն նորաստեղծում»: Այսպիսին է ինքնութեան ուղին: Ուրեմն ինչպիսին է անցեալի ու ներկայի կապը. «Կայ Անցեալին Անա՛նց, մշտակենդա՛ն բաժինը, համակ իմաստ ու ոգի: Անցեալին մէջ անձեր կան ու անոնցմով դէպքեր՝ որոնց մէջ ու որոնցմով մարմնաւորուած է, քիւրեղացեալ յայտնուած յանքո՛ւաստեղծ Յանքո՛ւ: Անոնք անցեալին մէջ՝ վեր են անկէ սակայն: Ժողովուրդները անոնցմէ նորէն ու նորէն իրենց ստեղծագործ ներշնչումները պիտի ստանան: Բայց այ՛ն ատեն միայն պիտի քեղմնաւորուի անոնց օրինակը երբ մեր հոգիին մէջ գիտնանք վերստին ծնցնել զանոնք»:(23) Անցեալը ներկայի մէջ է, եւ նրանք կան մէկը միւսի միջոցով՝ ներկայն անցեալով ու անցեալը ներկայով. սա կոչում է նորաստեղծում:

Շահան Պէրպլեքսանի Յանքո՛ւ Արարչի խորհուրդն է, ստեղծագործ Աստուծոյ ներկայութիւնը, որի ատրիբուտներից է յաւիտեական քիտմը, ծաւալումը, ժայթքումը՝ «Ոյժի, Լայսի ու Սիրոյ Կեանքի»: Յանքո՛ւ «Տիեզերքին մէջ ներկայ՝ Միտք»ն է, յիշող, ստեղծագործող, նորաստեղծող ու

վերժամանակային եւ. թերեւս անլի միշտ կը լինի եթէ ասեմք Պերպերեանի իսկ խօսքով՝ երաժշտական: Ինքնութիւնը մեր վերադարձն է առ Աստուած, որն արդէն մարդուս մէջ է: Աստուած այսպիսով անվերջանալի, յանձնական «ինքզինութիւն» է, այդպէս եւ մարդը: Հեղինակաւոր իմաստասէրներ, աստուածաբաններ եւ հինց Սուրբ Գիրքը այս առումով հետաքրքիր գաղափարներ են պարունակում, ինչպէս օրինակ «Այնժամ քո վրայ տիրոջ Հոգին պիտի իջնի եւ դու պիտի փոխուիս, ուրիշ մարդ լինես» Ա. ԹԱԳԱԽՈՐԱՅ 10:6: Նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս այլափոխուեց Թաքոր լերան վրայ: Իսկ Սիմոն Նոր Աստուածաբանը, «Աստուծային Հիմներ» գործում գրում է. «Ես դարձայ այն մարդը, որը չէ եղած»: Մարդը իրացնում է իր մէջ ի կարողութեան դուռնով Աստուծային ծրագիրը՝ նա ինքնա-արարում է:

«Որո՞նք պէս ըլլալ»- ցեղային ծագման հարցը գերանում է, դառնում ընդհանրապէս մարդ արարածի հարց: Անհատը հասունացել է՝ Ես-ը ծաւալում է, ընդլայնում, ու հիմա ազգային ինքնութեան հարցը դրւում է որպէս երկնափառաբան հարց, ասեմք գերագոյն ինքնութիւն, բացարձակ-Ես՝ արարիչ: Մարդը այժմ մտածողութեան մտածողութիւնը չէ այլ աստուծային ստեղծագործութեան ստեղծագործութիւնը:

Մարդ «ինքզինք» լինելու համար, հարկ է որ լինի առանձն քան «ինքզինք»: Մարդ գտնւում է յարատեւ ինքնաբարձման մէջ: Մարդը աստուծանում է: Նա անընդհատ այլանալով վերադառնում է ինքն իրեն որպէս աստուծամարդ եւ յանձնական անդադար նորաստեղծելով ու պայծառ-կերպուելով: Մարդը անընդհատ արարումներով ինքնայայտնաբերւում է յանձնական մէջ:

Մարդը կոչուած է հրապառուելու Յանձնական լոյսով ու նորաստեղծելու: Սա նաեւ 2000ամեայ Քրիստոնէական գաղափարախօսութեան պատգամն է՝ Աստուծամարդու նիգը. «Իրաւ, խորախորհուրդ բան՝ ժողովրդեան այդ զգացումը. Յանձնական չէ Տիեզերքին վերեւ անկենդան կեցած. ան, ինչպէս ըսեմ, ան յաւիտենական ժայթք ու բխում է. Ոյժի, Լոյսի ու Սիրոյ Կեանք: Որ մեր ժամանակին մէջ նորէն ու նորէն կը միջամտէ, մեր խաւարին ու ցուրտին մէջ ծաթող Յոյսի աստղը վեր-ըլլալու. որ նորէն ու նորէն մեզի կը բերէ իր Աւետիսը թէ՛ մարդուն տրուած է իր կեանքը, գոյութիւնը այլակերպել, պայծառ-ակերպել աստուծայինին մէջ, աշխարհին ժամանակէն մասնակցիլ Յանձնական-աշխարհաբանակ՝ ըլլալ արդէն երկնափառաբան»:(24) Բացայայտ է որ Պերպերեանը զարգացնում է Ա. Բերգսոնի «ստեղծարար էությունային» աւանդոյթը, այն հասցնում նոր աստիճանի- անլի գործնական, նպատակային եւ որոշակի: Հայ իմաստասէրը ստեղծում ու վերաստեղծում է մարդուն, նա քառսից առաջ է բերում տիեզերքը եւ կենդանացնում աշխարհը: Իրապէս՝ միայն «ինքզինք» եղող մարդու, կեանքի արուեստագէտի համար է անկենդան քառսը վերածում կենդանութիւն բխող տիեզերքի:

Երկնափառաբան կեանքը թէպէտ կարգաւորում է արտաքին անցողիկ կամ ինչպէս իմաստասէրն է անուանում «ժամացուցային ժամանակով», բայց նա ապրում ու ինքնաբարձում է ներքին՝ «երաժշտական ժամանակ»ում ու տարածքում: Ներքին տարածքը Յանձնական ոլորտն է, արուեստագէտի տիրոյթը: Արարումը անցեալ երբեք չի դառնում այն շարունակական պրոցես է: Ուրեմն ինքնութիւնը եւս վերածում է յանձնական ընթացքի, անվերջ բխումի, մշտական ինքնայորդումի: Ահա թէ ինչու Պերպերեանի ինքնութիւնը բնորոշեց, մէկ՝ որպէս այլակերպութիւն, մէկ՝ պայծառակերպութիւն, նորաստեղծում, վերածնունդ:

Պերպերեանը յայտնաբերել է ժամանակի պահպանման օրէնքը:

Երկնափառաբան տիեզերական ինքնութեան հասած մարդը կրաւորական էակ չէ, նրա կեանքը «ներգործականօրէն ապրում» է, ինքնին Յանձնական եւ Արուեստի գործ:

«Ու այսպէս՝ երբ առաւօտ մը ձեր մէջ արթննայ ու խօսի տիեզերական խօսքը տիեզերական դիմոնիստիսին, դու- որ այսօր մերկ ու սարսուռն հոգիներով պատաններ՝ կը դողաք փոքրիկին առջեւ- պիտի նանչնաք թէ

ինչպես *չկայ մահը*, ու պիտի մեկնիք «հերոսատիպ եւ հպարտ», ցեղին հերոսութիւնները խոնարհաբար իրագործելու» (էջ 211-212):

«Տիեզերական Դիոնիսիոս»ը խորհրդանշում է կեանքի երաժշտականացումը՝ հոսքը, անընդհատ լինելութիւնը, միասնական կեցութիւնը, առատութիւնը, կեանքի գինովութիւնը, նորաստեղծումը:

«Ինքզինք» եղող մարդը գտնուում է Յաւերժական լինելութեան մէջ: Նրա համար ժամանակի ամեն պահ վերածում է «գերագոյն Ներկայի», կեանքի արուեստագէտը «տեսում» է, երաժշտականանում: «Այն ատեն գերագնացապէս կ'ունենանք ուրախութիւնը «ժամանակայնութեան չարիքէն» միանգամ ընդ միշտ էութեան գերծման. անոր իր սեպհական յաւերժին մէջ հաստատման հրեռանգը ուր կը չփանայ նոյնիսկ մեր մահուան մղձաւանջը: Յաւերժական արարումը քացառում է յաւերժական փայլայուն ու մահը:

«Յաւերժը պէտք է փնտռել ոչ դէպի անցեալը ետ երթալով՝ իբր թէ ըլլար ան մանաւանդ ժամանակներու սկիզբ, ոչ ալ դէպի ապագան՝ յոյս-անձկութեամբ գայն սպասելով, իբր թէ ըլլար մանաւանդ ժամանակներու վախճան, այլ գայն պէտք է գտնել Ներկային իսկ մէջ, այդ ներկան դարձնելով ժամանակի քովանդակին ներկան: Վասն զի Յաւերժը Ներկային իսկութիւնն է ինքնին» (25), ասում է իմաստասէրը: Արարումը ներկայութիւն է, նրա ներսում է, նրանով է եւ անցեալը եւ ապագան: Դրանք ներկայ անցեալ են ու ներկայ ապագայ:

Ամմահութիւնը «ինքզինք»ութեան մէջ է: Այսպիսի գաղափարը յեղափոխական էր ժամանակի հայ փիլիսոփայական մտքի համար: Ֆիզիկական անհատը անմահանում է, ոչ թէ այն պատճառով որ նրա մարմինը մահ չի տեսնում, այլ որովհետեւ նա «ինքզինք»ութիւն է, իւրայատուկ է, անկրկնելի արուեստի գործ: Նրան չի կարելի ոչինչով ու ոչ մէկով փոխարինել: Մարդը յաւերժական ներկայութիւն է:

Այսպիսով Պերպերեանը «հերոսատիպ եւ հպարտ» ցեղից ծլարձակուած՝ արդէն երկնափառագի մարդուն, յորդորում է.

«Անցնիլ աշխարհէն, Պարոյին պէս... անցնիլ աշխարհէն, պարելով ձեր արարքներուն ու կենդանի պատահարներուն ինքնատիպ պարը...»

«Պարոյին պէս՝ հոգինիդ քացած Մեծ Երգին որ կը հնչէ իրերուն խորը եւ որ Տիեզերականին Երգն է՝ ձեր ցեղին հզօր, քաղցր, ցաւագին քայց ցնծուն, լուրջ եւ հրեռանգին, պայծառ ու խորունկ Երգը ըլլալէ առաջ, եւ որ ի վերջոյ ձեր իսկ ես-ին, ձեր իսկ մտերիմ հանճարին երգն է...»:

«Անցնիլ պարելով ձեր կեանքին Պարը, այդ Երգին շնորհ իրագործելով ձեր արարքներուն մէջ, ու աղօթել եւ ընել այնպէս որ ձեր մահը ըլլայ ձեր Պարին գերագնացութիւն կենդանի պահը, որով ան առնէ իր գերագանց եւ վերջին նշանակութիւնը...»:

«Այդ անցքին համար՝ յառաջացէք փառութեամբ. ես՝ դիտեմ ձեզ զմայլող աչքերով ու ըսեմ ձեզի».

«-Երթա՛յք քարեալ...» (էջ 212): Պերպերեանը Պարի, Երգի հետ համեմատութիւններ կատարելով, սոսկ գեղարուեստական խօսքին տուրք չի տալիս: Այս մտածողութիւնը նրա երաժշտական փիլիսոփայութիւնն է: Իմաստասէրի աշխարհը՝ տարածութիւնը, տարածքը երաժշտականացում է, «Մեծ Երգը» հնչում է ամենուր, անդադար, նա սահմաններ չի ճանաչում: Ողջ տիեզերքը ռոտում է Երգով, որը բարախում է, թրթռում, այդ հենց կեանքն է: Պերպերեանը իր աշակերտներին կոչում է բռնելու Երգի ուրիշը՝ հոգով, մտքով, մարմնով՝ պարել «կեանքին Պարը»: Դժուար չէ նկատել որ իմաստասէրի երաժշտականացումը փիլիսոփայութիւնը հեռուոր աղերսներ ունի հին արեւելեան մտածողութեան հետ: Այսպիսով մարդը ստանում է Յաւերժի նշանակութիւն: «Ինքզինք» լինել նոյնն է, թէ յաւերժանալ, գտնուիլ յաւերժական նորաստեղծման մէջ:

Երկրային կեանքը սահմանափակ է, այն անսահմանին հասցնելու համար հարկաւոր է գեղեցկացնել, վերածել արուեստի ինքնատիպ գործի, դարձնել «Երգ»՝ «հզօր», «քաղցր», երբեմն «ցաւագին», այսպիսին է կեանքը իր ամբողջութեան մէջ: Առանց տառապանքի ծնունդ չի լինում: Արարողի տառա-

պանքն է որ մարդու աշխարհի մէջ առկայութիւնը դարձնում է ներկայութիւն: Արուեստագիտօրէն իրագործուած կեանքն ոչ միայն յաջողութիւններն են այլեւ ձախողումները, հրեաւանքն ու ցարը եւ նաեւ մահը, բայց «իմացեալ»: Մի այնպիսի մահ որով կեանքի «երգը» հասնի իր «վերջին նշանակութեան»՝ կատարելութեան: Մահը լոկ «երգին շնչուն» է, բայց ոչ աւարտը: Յաղթահարուած է իրականութեան նկատմամբ երկիւղը: «Ինքզինք» եղող մարդը ոչ թէ փախուստ է տալիս մահից, այլ յաղթահարում է՝ նա անցնում է մահից այն կողմ: «Ինքզինք» լինելը կատարելութեան ձգտում է, ձգտում բարու եւ գեղեցիկի, նոյնիսկ մահուան անկողնում: Մահը ինչպէս արդէն տեսանք, ըստ Պէրպէրեանի, սոսկ անցում է:

Գեղեցիկը թէպէտ ներկայ պահով կատարեալ, սակայն անաւարտ է, կամ այսպէս՝ անվերջանալի կատարելութիւն է: Այս հանգամանքը նրան տալիս է յաւերժութեան երանգ: Արուեստը եւ անշուշտ կեանքի արուեստը յաւերժ է, անվերջ այլակերպուող ու նորաստեղծուող:

ԶԱՔԱՐԻԱ ՔԶՆՅ. ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- (16) նոյն էջ63:
- (17)նոյն էջ 64:
- (18)նոյն էջ65
- (19)նոյն էջ 64-65:
- (20) նոյն էջ 65:
- (21) Ն. Ա. Բերդյաւս, Մարդու խնդիրը, Փարիզ, 1936, էջ3-6
- (22) Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Իմաստասիրական ժողովածու, կազմեց Շահան Վրդ. Սարգիսեան, Անթիլիաս 1992, 349 էջ, էջ 81-82: էջ 65:
- (23) նոյն էջ 66:
- (24) նոյն էջ 66:
- (25) նոյն էջ 19: